

LES AIGÜES DE TOMOVÍ

MANUEL BOFARULL I TERRADES

*A l'entorn de l'antiquíssim manantial de Tomoví, l'autor toca diverses
tecles: el primer esment de l'indret; les seves vicissituds a l'Edat
Mitjana a través del Cartulari de Sant Cugat; els drets i obligacions
dels regents els segles XVII i XVIII; les qüestions entre Albinyana, on
neix l'aigua, i el Vendrell, on l'aprofiten; l'etimologia; la mítica ciutat
romana; els molins... I la pista de proves automobilístiques.*

LES AIGÜES DE TOMOVÍ

FA 2.000 ANYS

Dels noms geogràfics més venerables —per antics— del nostre país, ben pocs han mantingut gairebé invariable la grafia o la pronúncia. Un d'ells és Tomoví, al terme d'Albinyana, que fa 2.000 anys aparegué escrit per primera vegada.

El geògraf i escriptor llatí Pomponi Mela, nascut probablement a la Bètica, escriví, al començament de la nostra Era, una descripció del món llavors conegut titulada *De chorographia*, obra en tres llibres.

Copiarem textualment el fragment que ens interessa:

«...ad Emporias, tum mons Iovis, cuius partem occidenti adversam, eminentia caetium quae inter exigua spatia ut gradus subinde consurgunt, Scalas Hannibalis adpellant inde ad Tarraconem parva sunt oppida Blande, Iluro, Baetulo, Barcino, Subur, Tolobi; parva flumina Baetulo iuxta Iovis montem, Rubricatum in Barcinonis litore, inter Subur et Tolobin Maius. Tarraco Urbs est in his oris maritimarum opulentissima. Tuleis eam modicus amnis, super ingens Hiberus Dertosam attingit...»⁽¹⁾

Que vindria a dir:

«... des d'Empúries... i l'Escala... fins a Tarraco (Tarragona) hi ha ciutats petites: Blande (Blanes), Iluro (Mataró), Baetulo (Badalona), Barcino (Barcelona), Subur (potser Sitges) i Tolobi. També són petits els

rius: Baetulo (potser el Besòs), prop de la muntanya de Júpiter (Montjuïc?); Rubricatum (Liobregat) al litoral de Barcino; entre Subur i Tolobi hi ha el riu Maius (el Foix?). Tarraco és la més opulenta ciutat d'aquest litoral; hi passa el riu Tulcis (el Francolí?); i el gran Hiberus (Ebre) banya la ciutat de Dertosa (Tortosa)...»⁽²⁾

A partir d'aquest reculat text, alguns autors han tractat de localitzar l'indret de Tolobi, que,ensem, devia pronunciar-se ja com a paraula aguda, o sigui Tolobí, tal com s'ha mantingut fins ara.

Traduïm d'un d'ells:⁽³⁾

«Tolobis. Aquest poble fou anomenat per Pomponi Mela... amb altres pobles de Catalunya, als que va qualificar de petits... Ens diu que el riu Rubricato passava entre Subur i Tolobi... Essent indubtable que Subur és Subirats... es dedueix que Tolobis es trobava a l'esquerra del riu, i enfront de Subirats... Cal, doncs, lligar Tolobis amb Olesa, nom que prové de Tolobisa, i, treta la t per afèresi, Olovisa i Olesa... Pere de Marca situà Tolobis a Martorell... Isaac Vosio suposà un riu dit Tolobis, que no cita cap geògraf... Mayans pensà que Tolobis era el riu Gaià...»

Aquest riu dit Tolobis, «que no cita cap geògraf», fóra, en tot cas, la riera de la Bisbal, dita també de Tomoví, que fa dos mil anys —i molts més— vessava al mar les seves abundoses aigües.

Altres toponimistes no fan tantes filigranes, i diuen simplement, referint-se a *Domabuis*, que després veurem:⁽⁴⁾ «No identificat, però sembla que la seva situació podria col·locar-se en l'actual partit judicial del Vendrell o de Vilafranca del Penedès.»

Després d'aquesta antiquíssima menció de Tomoví passa gairebé un mil·lenni, fins que el retrobem al Cartulari.

EL CARTULARI DE SANT CUGAT DEL VALLÈS

1) 875 - 877. El monestir de Sant Cugat fou destruït pels àrabs, i cremada tota la paperassa que guardava, el 985. Entre els documents desapareguts —la seva existència és confirmada per documents posteriors— hi havia un precepte de Carles el Calb, rei dels francs, que

confirmava a l'abat Ostofred els béns del monestir. A les afrontacions és citada una *villa Domabuis*.⁽⁵⁾

2) Agost 938. Lluís d'Ultramar confirma els béns del monestir. Hi ha, pensem, la mateixa afrontació anterior: «...aeccliam sancte Olive cum ipso alodio in latitudine de ipsa Guardia de Bagnariis usque in *villa Domabuis*, et in longitudine de villa Domenio usque ad ipsum mare, simul cum ipsis stagnis, cum decimis et primisiis...» O sigui: «...l'església de Santa Oliva amb l'alou que va, d'amplada, des de la Guàrdia de Banyeres fins a Tomoví, i, de llargada, de Sant Jaume dels Domenys fins al mar, i els estanys, delmes i primícies...» Document original perdut; es tracta, doncs, de còpia, o còpia de còpies.⁽⁶⁾

3) Gener-febrer 986. Lotari confirma els béns del monestir. Els papers són transcripció els uns dels altres. L'original es va perdre. També aquí Tomoví surt com a afrontació i escrit *villa Domabuis*.⁽⁷⁾

4) Desembre 1002. El papa Silvestre II confirma al monestir les esglésies, propietats i rendes que posseeix des de la seva fundació. Són transcrits els noms anteriors; així, Tomoví és afrontació i ho escriuen *villa Domabuis*.⁽⁸⁾

5) Novembre 1007. El papa Joan XVIII confirma a l'abat Otó totes les possessions i privilegis del monestir. Com cada vegada, Tomoví és afrontació i anoten *villa Domabuis*.⁽⁹⁾

6) 4-1-1011. Els almoners del difunt Adalbert lliuren el castell d'Albinyana al monestir. A les afrontacions surt Tomoví, escrit, però, de manera diferent a la que hem vist fins ara: «...de parte orientis in termino de s. Oliba, vel per ipso reger, et vadit per ipsum terminum de s. Oliba ad ipsa *villa Thomabuis*, vaditque ad ipso reger quom dicunt Albornar...»; que vol dir: «... (confronta) a llevant amb el terme de Santa Oliva, per la riera i per dit terme va a Tomoví, a la riera que diuen Albornar...»⁽¹⁰⁾

7) 26-7-1012. L'abat Guitart dona Santa Oliva a Ismaïbert. A les afrontacions surt Tomoví: «...in *villam Thomabuis*...»⁽¹¹⁾

8) 29-3-1018. El comte Ramon Borrell i la seva esposa confirmen a Sant Cugat l'alou de Santa Oliva, afegint-hi els de Moja i Albinyana. Tomoví surt encara com a límit: «...in latitudine de ipsa Guardia de Bagnarias usque in *Villa que dicunt Domabuis*...»⁽¹²⁾

9) 23-1-1023. El papa Benet VIII confirma a l'abat Guitart el monestir de Sant Cugat amb totes les seves pertinences. És esmentat Tomoví amb la consabuda frase que tants cops ha sortit. Aquí és transcrit *villa Domabuis*.⁽¹³⁾

10) 28-6-1032. Segons mossèn Mas,⁽¹⁴⁾ el 28-6-1033. Plet entre l'abat Guitart i Mir Geribert per Santa Oliva. Apareix Tomoví com a *villam Domabuis* i *Villa Domabuis*, donat com a afrontació.⁽¹⁵⁾

11) 3-7-1032. Jurament lligat al document anterior. Un dels límits és *villam Domabuis*.⁽¹⁶⁾

12) 19-7-1036. Plet dit «dels albats» entre l'abat Guitart i Bernat Otger pels termes de Santa Oliva, Calders i Castellet. Es torna a esmentar com a límit *villa Domabuis* i *Domabui*.⁽¹⁷⁾

13) 5-11-1040. Establiment de Bernat Otger al castell d'Albinyana, amb tots els seus termes, erms, roques i pedres, boscos i garrigues, pastures i molins (*paschua vel molinares*), derivacions d'aigua (*cum derivacionibus aquarum earumque decursis*). El castell d'Albinyana, diu, limita a llevant amb la Guàrdia de Banyeres i el terme del castell de Santa Oliva. Observi's que parla de molins i de conduccions d'aigua, que havien de trobar-se forçosament a l'actual riera de la Bisbal o de Tomoví.⁽¹⁸⁾

14) 24-6-1045. L'abat Guitart faculta Miró per escollir terra en la marca de Santa Oliva, al lloc de Tomoví («...*que dicunt Tomabui*...»), pagant un cens anual al monestir. Aquesta terra fou subjectada pel seu pare, per ell mateix i el seu germà, amb els seus homes. En dóna les afrontacions: per llevant amb el terme de Banyeres, a migdia amb el de Santa Oliva, a ponent amb el d'Albinyana i a cerç amb el de Banyeres.⁽¹⁹⁾

15) 17-6-1046. Bernat Manyer dóna una quadra a l'Esquernosa. Diu: «...*de occiduo... descendit per ipso torrent que discurrit subtus ipsas villas de Albiniana... de parte vero circi vadit per ipsos albarnars vel per ipsas fexurias que fuerent fexuriadas inter termine de Albina et termine de Baneres, seu termine de castrum Vid...*»⁽²⁰⁾

El nom de Tomoví no surt per a res en aquest document, però volen donar una suggerència. L'expressió *ipsos albarnars*, que ha estranyat sempre,⁽²¹⁾ és comentada més avall. Pel que fa a *castrum Vid*, donada la seva situació, ens aventurem a pensar que pugui tractar-se de Tomoví.

Grup de masies del Torrent.

Can Llogari (aglutinació del nom Leodagari), a les masies del Torrent.

16) 26-2-1088. Els fills de Bernat Otger donen el castell d'Albinyana. En configurar-ne els límits, és anomenada la font de Tomoví («...*in fontem de Tomabui...*»).(22)

17) 19-5-1160. Judici pel castell de Calders. En un fragment es diu: «Pel que fa a l'honor de Tomoví ('...*honorem qui dicitur Tomabui...*') es judicà que quan Ramon Pere (de Banyeres) hagi reduït la terra a cultiu, firmi conveni amb Sant Cugat i ho tingui ell i la seva descendència a servitud de Sant Cugat.»(23)

18) 4-8-1193. Guila, senyora de Banyeres, dona, restitueix i defineix als germans Pere i Bernat de Banyeres i a la seva descendència i posteritat, el lloc de l'Albornar (*locum de Albornar*), que injustament retenia, conforme consta en l'escriptura del castell de Tomoví (*castro de Tornalbui*), pròpia dels rebedors. En copiar aquest text, mossèn Mas anota *Tomalbui*; pensem que té raó.(24) És el primer cop que surt esmentat un castell a l'indret.

19) 29-10-1202. Pere de Banyeres i Guerau Pere, son fill, retornen, defineixen i venen a Sant Cugat el castell de Tomoví (*kastrum scilicet de Tornalbui*; mossèn Mas anota *Tomalbui*) amb les seves confrontacions, situat al Comtat de Barcelona, a la Marca, a la plana de Tomoví («...*planicie que dicitur Tomalbui...*»), la quadra i la torre que diuen Albornar i el mas que tenen a Bonastre (*Alastro*), amb les seves pertinences; situat al terme del castell d'Albinyana i que per ells té Joan de Santa Maria. Reben 300 morabatins, i que el cenobi rebí Bernat, fill seu, per monjo. Si aquest morís dins del quinquenni, que s'accepti per monjo un dels seus parents en lloc de dit Bernat.(25)

20) 18-5-1207. Ramona i Guillem Sunyer, espòs seu, venen a Sant Cugat un honor situat... al lloc anomenat Tomoví («...*in loco nominato Tomalbui...*») que tenen per donació de son germà Guillem i per altres veus. Preu: 110 sous, moneda barcelonina. Entre els signants del document hi ha Examen d'Albornar, Gener d'Albinyana i Berenguer, prevere de Calders.(26)

21) 19-11-1208. Mossèn Mas ho anota amb data 30-12-1208. Guillem de Santa Oliva i Guillema, muller seva, concedeixen, donen i venen a perpetuïtat a Sant Cugat, a l'abat Berenguer i als seus monjos aigua de Santa Oliva, del molí d'en Soler («...*aquam a molendino que vocant de Solario...*»), i que el cenobi pugui conduir-la pel terme de Santa

Oliva, a l'hivern i a l'estiu, tret dels diumenges i els dijous, perquè aquests dies els donadors la retenen per als seus homes de palau, només de sol ixent a sol ponent... Concedeixen també als rebedors i als seus que l'aigua que aquests tenen a Tomoví («...ipsam aquam vestram de Tomalbuy...») la puguin conduir pel terme de Santa Oliva, que és dels venedors, sense cap mena de contrarietat...⁽²⁷⁾

22) 4-7-1209. Arbitratge del bisbe de Tortosa en la qüestió entre l'abat Berenguer i Bernat de Santa Oliva i Guillem, fill seu, referent als termes dels castells de Tomoví (*kastrorum Tomalbuy*) i Santa Oliva. Els àrbitres designats fitaren els termes del torrent que baixa de Tomoví (*Tomalbuy*) cap a la *Comam Grassam* i terme de Banyeres, i que aquests fossin els límits de cada castell. Són testimonis Pere i Ramon de Banyeres.⁽²⁸⁾

23) 23-1-1234. El rei Jaume I confirma tots els béns i possessions del monestir, entre ells el castell de Tomoví amb la quadra de l'Albornar. («...castrum de Thomalbuy cum quadra de Albornar cum terminis et afrontacionibus...»). És aquest el darrer document on surt el castell de Tomoví.⁽²⁹⁾

EL NOM DE TOMOVÍ

Dels documents 1) al 12), o sigui del 875 al 1036, més de 150 anys, Tomoví apareix com a *afrontació* o *límit*, designat sempre com a *villa*, i afegint-hi ja *Domabuis* ja *Thomabuis*.

Als documents 14), 16) i 17), del 1045 al 1160, un segle llarg, és escrit *Tomabui*. Ara ja no és *villa*, sinó *lloc*, *font* i *honor*, respectivament.

Del document 18) al 22), del 1193 al 1209, surt esmentat *Tomalbuy*. És *castell* (1193, 1202 i 1209), *honor* i *lloc* (1207) i *font*, indirectament (1208).

Al document 23), del 1234, és *castell*; escrit, però, amb l'original grafia de *Thomalbuy*.

Des d'aquest document (1234) no trobem Tomoví fins al 1358, o sigui més d'un segle després, en un fogatge. El transcriptor,⁽³⁰⁾ en anotar els focs d'Albinyana, escriu, entre d'altres (en total, 60), aquests dos: «Na

Maria Albornara» i «lo pupiyll den Michel de Comalbi». És evident que aquí s'ha pres la T per una C, i que la paraula original seria *Tomalbí*.

Observem que fins aquest punt el topònim no duu accent gràfic, però sembla raonable suposar que s'accentuava la *i*, com ara. De tot això resulta que la grafia del lloc ha sofert mínimes variacions des que el cità Pomponi Mela al començament de la nostra Era fins al moment present; o sigui que ha estat sempre *Tomoví* i *Tomaví*.

Durant els anys del Cartulari molts topònims es llatinitzaven, sovint sense cap fonament; així, pensem, el *Tolobí* inicial es convertí en *Tomoví*, amb una *l* que tan aviat hi sortia com no; en llatí apareixia *Tomovini*, *Tomavini* o *Tomalбини*, i sovint, a causa de la semblança de pronúncia de les lletres *d* i *t*, dentals ambdues, donaven *Domovini*, *Domalбини* i *Domavini*.⁽³¹⁾ Si condiderem, a més, que els documents es redactaven durant anys copiant els anteriors, i que a voltes eren anotats al dictat, no ens ha d'estranyar la llarga permanència d'una grafia.

De la probable etimologia de *Tomoví*, en parlarem més endavant.

FOGATGES I CENSOS

Al del 1339 no surt el nom de cap persona.

Al del 1358, del qual hem parlat, apareixen a Albinyana els dos noms esmentats: «Maria Albornara» i «Michel de Comalbi»; a Santa Oliva, «Bernat Albornar» i «Elicssen Albornara». Figura independentment l'Albornar, amb 9 focs, entre ells un «P. Figueres». Direm de passada que al Vendrell no hi ha llavors cap Nin.

Al fogatge del 1515, entre els 19 focs d'Albinyana trobem «Pe Lagostera», potser Pere Llagostera; i a «Lalbornar», amb 6 focs, «Lemar (?) Albornar», «Joan Andreu del molí den Joncosa» i «Barthomeu Sastre (?) moliner».

Al fogatge del 1553, Albinyana té 23 focs, d'ells, «Francy Lagostera de Tomalbi», o sigui «Francesc Llagostera de Tomoví», i «Pere Joncosa».

El 1562⁽³²⁾ trobem a Albinyana «Franciscus Llagostera cultor», «Joannes Joncosa» i «Petrus Joncosa».

Vista frontal del molí d'en Perot.

Molí d'en Perot, cada vegada més enderrocat.

El 1646, en una talla de l'abat,⁽³³⁾ apareixen a Albinyana, entre d'altres: «Buscelt» (potser Busquets) de l'Albornar, que és masia i paga 13 sous; «lo molí den Figere», 3 lliures i 12 sous; «Oget», del molí, 14 sous; «lo molí den Juncosa», 2 lliures i 12 sous; «lo mas den Llagostera», 1 lliura i 1 sou; «Antoni Mata del Mas», 3 lliures.

En un cens del 1824, hi consta «Molí den Juncosa vuy del Perot», «Casa Sinto, y antiguamt. Mas Llagostera» i «Molí del Blanquillo del Sor. Baró». Al primer lloc, hi viu Francesc Rigual, del Vendrell; al segon, Joan Papiol, de Santa Oliva, la muller i 4 fills; i al darrer, Vicenç Romeu, del Vendrell, i esposa.

Al cens del 1895 llegim: «Molí Perot», on habita Pere Mitjans, nascut a Santa Oliva el 1836, muller i un fill. «Molí del Blanquillo», on hi ha Pere Ventosa Campanera, de Santa Oliva, que fa de moliner, la seva dona i 5 fills, i també son cunyat, Jaume Díaz Juncosa, moliner, amb esposa i 2 fills; tot plegat, 11 persones. «Masia Cinto», els estadants de la qual són Josep Carreras Vidal, nascut a Santa Oliva el 1865, la seva muller i 5 fills.

EMPLAÇAMENT DEL CASTELL DE TOMOVÍ

Hem donat les dades anteriors amb l'objecte d'identificar el lloc de Tomoví. De molins d'èpoques més reculades, que funcionaven amb les aigües de la riera de la Bisbal i de l'Albornar, n'han arribat quatre fins al tombant del segle XIX; per ordre del corrent de les aigües són: Perot, Blanquillo (tots dos del terme d'Albinyana), Alt (Santa Oliva) i Baix (el Vendrell).

La Rectoria d'Albinyana guarda un full que diu:

«Com a Secretari del Comú de Albiñana certifico y fas fee que en los Capbreus del terme de Albiñana consta que en lo any 1657 en lo foleo 16 consta que lo Molí anomenat antiguament den Juncosa y vuy die del Perot vulgarment, ab tota aquella gran pesa de terra de 100 jornals fa y presta tots anys lo Delme al Sor. Abat de Sn. Cugat del Vallés y la Primicia a la Iglesia de Albiñana; com y també consta en lo Capbreu fet als 17 de Dbre de 1693 y en lo foleo 32...

»Item: En lo Capbreu de 1693 en la confessió feta per Jaume Morenas del Vendrell en lo foleo 79 de dit Capbreu consta que lo Molí anomenat den Figueras antigament, y ara den Morenas, se te en Señoria del Sr. Abat de Sn. Cugat junt ab diferents pessas de terra, quals prestan lo Delme al Sor. Abat y confessan prestar la primicia a la Iglesia de Albiñana.»

Més avall hi ha el següent text:

«Nota que la Casa dita del Sinto que posseheix lo Nin de Vilanova antigament era lo Mas Llagostera. Esta es del Nin de Vilanova. Havent consultat si lo Ror. de Albiñana pot recobrar la Primicia de las terras expressa los Capbreus me respongueren que encara que guafias lo petitori perdria lo posessori, per haver tants añs que o tenen axís, y suposa que haurá agut algun concordat entre las dos Parroquias. = Joan Gros, Pbro. Ror. de Albiñana.»

Aquest rector estigué a Albinyana del 1814 al 1824.

En resum:

Molí d'en Perot. Per un document de la Rectoria del 1652 trobem que a l'època més antiga era conegut per *molí de l'abadaí*. Al segle XVI hi visqué la família Juncosa i l'edifici fou conegut per *molí d'en Juncosa*. A mitjan segle XVII s'hi establí la família Biscaí, que potser ho era de nació; amb el nom de *molí d'en Biscaí* apareix fins tocant els segles XVIII i XIX, on sovint alterna amb *molí del Perot*. Aquest darrer nom li vindria d'un Pere Mogues, que trobem el 1742. A les darreries del segle XIX era propietat de la família Vidal, del Vendrell, i era habitat. El 1909 hi morí Joan Vidal i Mayner.⁽³⁴⁾

Molí del Blanquillo. El 1562, en papers de la Rectoria d'Albinyana llegim: «Pere Joan Romeu... del Vendrell, confesa tot aquell mulí casa aratat (heretat)... nomenat lo mulí den Figueras». Hem vist que el 1693 era ja d'en Jaume Morenes. Com que la família obtingué el títol de baró, se'n digué també *molí del Baró*. El nom de «blanquillo» prové de l'homònim castellà, equivalent al català «blanca», «blat candial». Fou modificat a mitjan del present segle.⁽³⁵⁾

Masia de cal Cinto. Situada prop del torrent de l'Albornar, al final del terme d'Albinyana. Antigament es digué *mas Llagostera*, i ara molts li diuen *cal Sereno*. En fer-se la demarcació eclesiàstica de les Peces, el

1930, aquest mas fou assignat a la parròquia de Santa Oliva. Ha estat molt reformat. Sembla que, en el projecte de construcció d'una pista de proves automobilístiques a l'indret, la masia serà enderrocada. Cal no perdre d'ull les pedres i els indicis que s'hi puguin trobar.

Mas d'en Mata. Situat enfront de la cruïlla on la carretera que baixa d'Albinyana dona a la que va del Vendrell a Valls, a l'altre costat i tocant el torrent d'Albinyana. El veiem com a propietat dels Mata ja el 1624, fins que el 1708, per matrimoni, passa als Totasaus. Ha experimentat ampliacions i reformes al llarg dels segles, però conserva encara pilastres, murs i voltes de molta antigor.

Deixant de banda els molins, que hem mencionat només perquè es movien amb les aigües de Tomoví, sospitem que el castell que surt al Cartulari era emplaçat o bé a l'antic mas Llagostera, del qual es té una prova escrita, sense quedar-ne restes pètries; o bé a l'actual mas d'en Mata, amb restes pètries però sense documents que ho insinuïn.

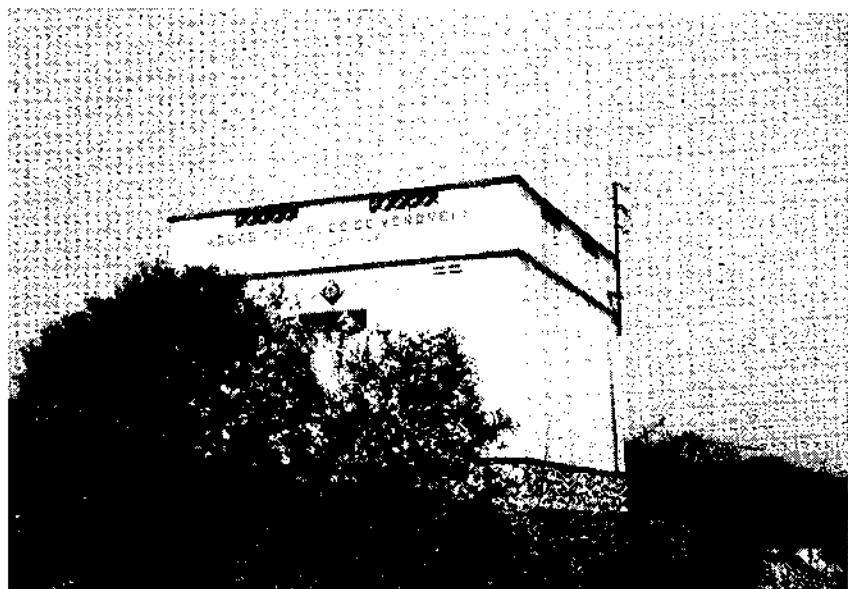
Hem vist, al fogatge del 1358, un «Miquel de Tomoví»; al del 1515 un «Pere Llagostera», que, encara que no ho digui implícitament i donat el fogatge següent, sospitem que vivia a Tomoví; el 1553 ho dona ben clar: «Francesc Llagostera de Tomoví» (en aquest fogatge hi ha Llagosteres a molts pobles de la comarca); el 1562, «Francesc Llagostera», que pot ser el mateix d'abans; el 1646, «el mas d'en Llagostera»; al cens del 1824 es diu «Casa Cinto, i antigament mas Llagostera.»

PROBABLE ETIMOLOGIA DE TOMOVÍ

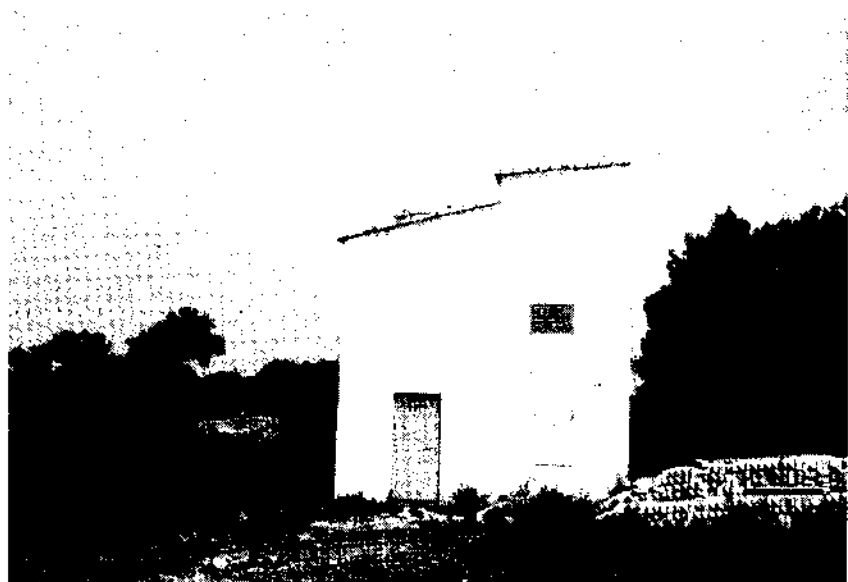
Si escurcem la qüestió, hem vist que fa 2.000 anys escrivien *Tolobí* i que el 1358 apareix *Tomalbí*. Tota la nombrosa paperassa intermèdia, llatinitzant, no ha variat gairebé gens el topònim, que en acabar el segle XIX escrivien encara *Tomaví* amb preferència a *Tomoví*, grafia aquesta darrera que finalment ha predominat.⁽³⁶⁾

Amb aquesta evidència semblen mancar de fonament les suggerències que el relacionaven amb *domus*, *domus Albini*, etc.⁽³⁷⁾

Donat que a l'actual partida de Tomoví la riera de l'Albornar afluïx per l'esquerra a la de la Bisbal, i que les aigües brollaven a mena de surgència,⁽³⁸⁾ pot pensar-se en una paraula composta del cèltic *tullos*,

Pou número 3, o de «Santa Maria».

Pou número 10.

«clot», «forat», d'on «toll», «surtidor», i de *bis*, «dues vegades», «doble». Els mots catalans *toll* i *tolla* van sempre lligats a l'aigua, a bassiols, a fonts, a sèquies...

Transcrivim de Joan Coromines:⁽³⁹⁾ «*Toll*.- 'gorga'... Origen incert, però és probable que vingui del cèltic *tullos*, -on, 'clot', 'forat', 'buit'...» En conclusió, resulta clar que aquí tenim un mot molt antic del tipus *toll*, *tollo*, *tolo*, que s'havia estès per tota la Península... M.L. Wagner tenia la idea que *toll* volia dir «doll d'aigua»... Un *toll* és un gorg, no pas cascada... el cèltic *tullo*, «clot en el curs d'un riu».

I tombem pàgina.

CERCANT LA CIUTAT DE TOMOVÍ

Com si fos una llegenda, la gent de la contrada parla encara d'una ciutat romana que hi havia a Tomoví.

Alguns han provat de localitzar-la. Jaume Ramon⁽⁴⁰⁾ ens parla d'un marge, al terme d'Albinyana, «quasi tot format de troços d'ànfora i de *tègules*—teules— trobats, se'ns digué, a l'obrir rasa per a plantar vinya. És indubtable que en dit punt existí una fàbrica de ceràmica, coneixent-se encara perfectament el lloc on hi havia el forn, així com ho és també que els tests de que havem parlat procedien d'un dipòsit on anaven a parar les pessas que sortien esguerrades o be que es trencaven... Si, doncs, existia un establiment d'aital naturalesa, és segur que a prop d'ell havia de radicar un centre de població més o menys important...»

Joan Solé i Caralt⁽⁴¹⁾ ens diu que trobà un petit poblet ibero-romà al sud de la Casa Morada (sic) i que el pagès que treballava aquells terrenys li digué que aquelles restes pertanyien a la ciutat de Tomoví. Pel maig del 1958 explorà la zona de Tomoví, «el centre de la qual —explica— és assenyalat per la unió del torrent de l'Albornar amb la riera de la Bisbal.» Afegeix que «tingué l'alegria de descobrir l'emplaçament exacte de la vila o castell de Tomoví, i resultà que la seva existència data dels darrers temps de la dominació romana. Els fragments, bastant grossos, d'àmfores, ceràmica de tota mena, teules, ceràmica sigil·lada, etc., recollits aquell dia denoten l'existència d'una vila romana de certa importància i la d'un forn de ceràmica adjunt.»

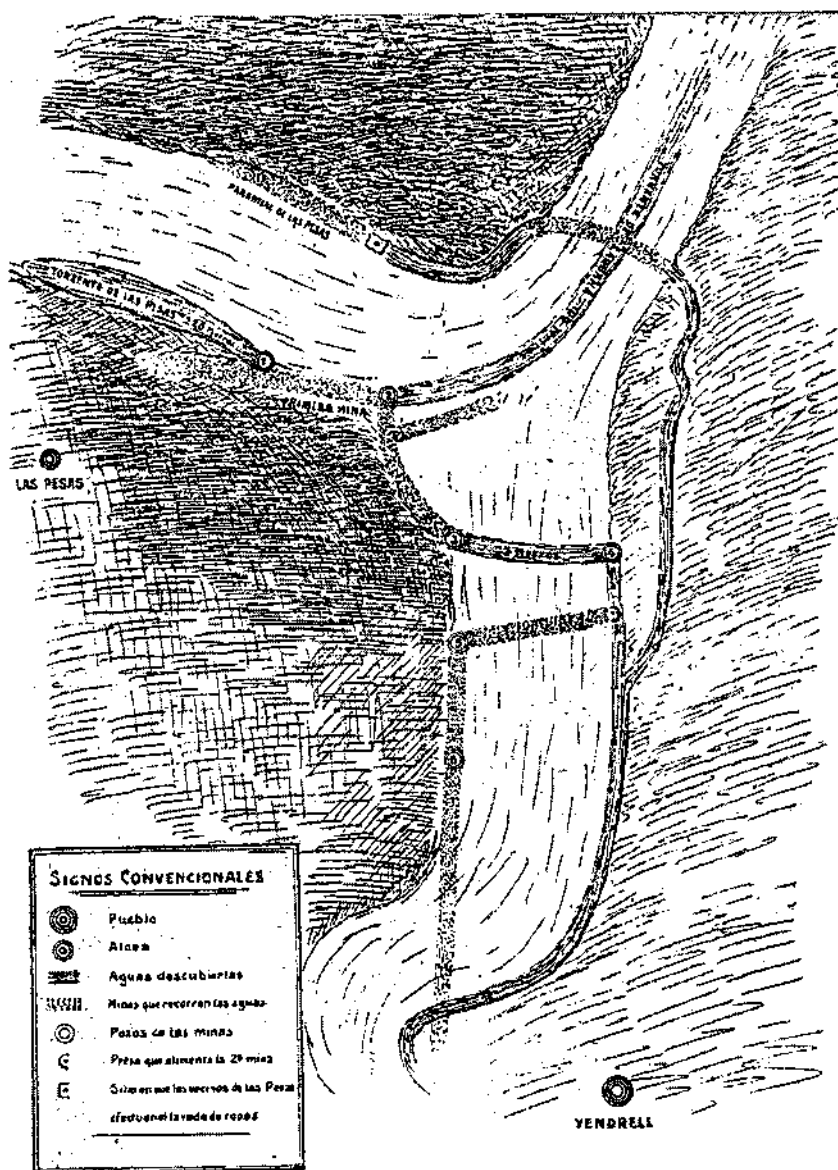
Peces trobades a Tomoví es guarden al Vendrell i a la Bisbal. Que se sàpiga, destaquen: una placa (*lastra campana*), de 35'5 x 33'3 x 2'5 a 3'3 cm, que representa dues figures femenines vestides amb túnica i que aparenten ballar al voltant d'un canelobre de 4 pisos; una altra placa, de 10'3 x 15'1 a 12'3 x 3'2 a 1'2 cm, que representa el bust d'una dona, de la qual només es veu fins al coll i part de dues trenes; i una teula plana, de 13'9 x 7'3 x 2'7 cm, on es llegeix el segell T. PAETI... El primer fragment és a la Bisbal, i els altres dos al museu municipal del Pardo, al Vendrell.⁽⁴²⁾

LES AIGÜES DE TOMOVÍ

És indubtable que l'existència del manantial de Tomoví originà la fundació de la població del mateix nom. Com que donava un cabdal molt regular s'edificaren molins a la seva vora, l'aigua fou conduïda per canals i recs i, a la fi, desembocava al mar, on formava amples estanys. Durant molts segles no hi havia qüestió per l'aigua; se n'aprofitava tothom, i encara en sobrava. Al pas dels anys, augmentà la població, cresqueren les terres de conreu, i l'aprofitament del líquid fou regulat. En donarem algunes breus dades.

El notari Jeroni Clariana, del Vendrell, fa referència entre 1768 i 1770 a un capbreu existent a l'arxiu de l'Ajuntament d'aquella població on es diu que «la Universidad de la citada villa, con fecha 3-4-1562 reconoce tener y poseer en alodio y directo señorío de d^o Barón (l'abat de Sant Cugat) la Aygua de la font o torrent de Tomoví de la qual regen los habitantes en dita Villa sos Horts, y poden disponer per dit effecte de rear a son plaher; e tener dita Aygua per dit Monastir... per poció antiquissima pacífica y prescripta que tenen de servirse de dita Aygua, e pagar dit cens (3 quarteres de forment, cada any, el dia de sant Pere i sant Feliu del mes d'agost).⁽⁴³⁾

Jaume Ramon i Vidales fa referència⁽⁴⁴⁾ a una escriptura de 13-5-1691 —«anys ha fet fonedissa de la Casa de la Vila», diu—, firmada entre el comú de veïns del Vendrell i els moliners, i en transcriu el pacte quart, que regula les relacions entre ambdós col·lectius pel que fa a l'aprofitament de les aigües de Tomoví.

Dibuix de la segona dècada del segle XX, on es barregen «pueblos», «aldeas», mines, torrents, pous i canals.

El mateix historiador⁽⁴⁵⁾ al·ludeix al Consell municipal de 5-2-1608, que recorda que ningú pugui regar ni prendre aigua de l'horta que no faci un any i un dia que sigui veí del Vendrell. I l'11-5-1611 s'acorda donar aigua als qui es casin amb filles de la vila tenint casa pròpia al Vendrell. En aquest article, Jaume Ramon sentència: «La propietat de les aigües de la font de Tomaví (sic) no és del comú, ni ditas aigües formen part dels bens propis del mateix; puig de temps immemorial s'ha considerat eren... dels particulars de la vila i terme del Vendrell que posseïxen terres camps i de regadiu en lo referit terme...»

El 6-5-1770 es dicta un reglament i ordinacions «que deberán observarse en la villa de Vendrell para la buena administración de la Agua de la Fuente de Tomoví, sita en el término del Lugar de Albiñana, concedida y establecida de tiempo inmemorial por el... Abad de San Cugat... a favor de los Particulares y Terratenientes de la expresada villa.» Cada any, per l'Anunciació (25-3) seran elegits tres nous administradors, que cobraran 10 lliures cada any. Es nomenarà un secretari, que portarà els comptes i els continuarà en un llibre en foli amb cobertes de pergamí,⁽⁴⁶⁾ i durà altre llibre on anotarà les eleccions i els nomenaments. La Junta pagarà les despeses que calgui, «satisfaciendo actualmente al Sr. Abad en calidad de barón de la presente villa la pensión del censo irredimible, que por razón del establecimiento de la Agua hacen y prestan.» L'encarregat de l'aigua cobrarà 12 lliures.⁽⁴⁷⁾

Aquest reglament és posteriorment canviat, «atendiendo a que las Ordinaciones que se formaron en 6-5-1770... no llenan debidamente el objeto para que fueron hechas, tanto por la concisión con que se hallan redactadas, como por haber decaído su uso y observancia; y deseando que los productos de las expresadas aguas se apliquen a su objeto principal que es la conservación y aumento de ellas...»⁽⁴⁸⁾

El 4-8-1804, l'escrivà de Barcelona Joan Bta. Maymó Soriano autoritza escriptura per la qual l'abat de Sant Cugat, Josep Gregori de Montero i Alós, senyor de la Baronia de la Vila i terme del Vendrell, concedeix alguns drets sobre les aigües de Tomoví. Per part dels vendrellencs intervenen Jaume Escofet i Pere Joan Virgili i Marcé. Atorga «a los particulares de dicha villa y término y demás que posehen tierras campos y de regadío en el referido término así en común como a cada uno de por sí... la facultad de usar y valerse de las aguas que nacen o fluyen de la fuente llamada Tomoví sita en el término de Alviñana (sic)...

y otorga establecimiento perpetuo de la facultad de buscar, recoger y valerse de las nuevas aguas superficiales y subterráneas que encuentren o se hallen en el distrito de media hora de la expresada Fuente de Tomoví... pudiendo a este efecto hacer las minas, pozos, conductos y demás obras que se requieran, en las propiedades de cualesquiera sujetos que sea conveniente, enmendándoles los perjuicios y daños que se les ocasionaren según lo acordaren con los interesados... Y pertenecen al Ilte. Sr. Concedente las referidas aguas y derecho de concederlas... Dichos particulares y tierratenientes (sic) deben pagar el Diezmo de las tierras que conviertan de secano a regadío a proporción de los frutos que en adelante percibieran... Dichos tierratenientes deben pagar anualmente por el Censo antiguo de la facultad de usar y valerse de las aguas de la referida fuente las 15 libras anuales que han acostumbrado satisfacer, en lugar de las 3 quarteras de trigo que antiguamente pagaban según resulta de los Cabreos... Por la ampliación que se les da deban a más de dicho censo pagar 5 libras anuales, que junto con el referido importan 20 libras cada año... La entrada del presente precario o nuevo Establecimiento y ampliación del mismo es un par de pollos...»

Malgrat tot, el municipi del Vendrell no estava prou segur que jurídicament i legalment tingués dret a les aigües de Tomoví. Potser per això, la Corporació acorda, en sessió del 14-6-1894, encarregar al notari Jaume Ramon la investigació, en arxius i on fos, de tots els documents que es referissin a aquests drets. Al cap de tres anys de l'encàrrec presentà a l'Ajuntament una Memòria⁽⁴⁹⁾ on es remunta a l'època medieval, confessa que «no s'ha conegut mai lo títol primordial» i acaba dient: «Aquesta possessió de temps immemorial, lo consignat en los antics capbreus y'l precari o nou establiment... són més que suficients pera suposar un just títol y suplirlo en quan de dret corresponga.»

LA FEBLE VEU D'ALBINYANA

Si bé és de temps immemorial l'ús de les aigües de Tomoví per part dels regants del Vendrell, no és menys cert que altra gent gaudia d'aquest líquid, inclús abans que el Vendrell aparegués per primer cop als documents de Sant Cugat.

Com a Secretari del Ajuntament del Comú d'Albinyana
 Certifico per això: Que en les Capbreus del terme d'Albinyana
 consta que en lo any 1637 en lo folio 16 consta que lo col·li-
 menat antigament de Juncosa y vinya de del Perot vulgarment
 ab tota aquella gran peça de terra de son jornal se pp-
 ta tots anys lo Delme al Sr. Abat de S.^a Església del Valle
 la Primícia i la Església d'Albinyana; comz també consta
 lo Capbreu fet ab 17 de Dhs de 1693. per lo folio 32 que
 mateix referit molt junt ab aquella gran peça de terra la
 presta lo Delme al Sr. Abat de Sant Eugat y la Primícia
 la Església de Albinyana.

Item: En lo Capbreu de 1693 en la Conferència feta per
 Jaume Moreno el Vendrell en lo folio 79 de Dhs Cap
 consta que lo col·li anomenat de Riguera antigament; y ara
 anomenat de San Sebastián del Sr. Abat de S.^a Església jun-
 t ab diferents peces de terra, quals presta lo Delme al Sr. Abat
 y confeguen prestar la primícia a la Església d'Albinyana.

Nota que la Casa dita del lloc que pertanyia a la família de la masia de cal Cinto era antigament una masia de la qual s'ha perdut el nom i ara s'ha anomenat Masia de cal Cinto. Haver consultat i lletur de l'Al-
 mas per recobrar la Primícia de les terres expressades la Capbreu
 me respongueren que encara que quedava lo poble perdut
 per lo lloc per haver tant anys que s'han anomenat y sugera en
 massa agut algun concordat entre les dos parroquies
 Joan Baptista Pastor de Albinyana

La darrera anotació explica que la masia de cal Cinto era antigament el mas
 Llagostera, cognom lligat a Tomoví.

Aquesta progressiva i extensiva utilització de les fonts per una comunitat aliena, no complau als albinyanencs. Seguirem aquest procés pel que consta als llibres d'Actes d'aquell Ajuntament.

15-7-1871. S'ha rebut un ofici de l'Ajuntament del Vendrell demanant permís per allargar la mina de la seva propietat que abasteix d'aigua les fonts públiques d'aquella vila, per haver disminuït molt el manantial del qual s'assorteix. Com que el permís que es demana afecta la llera del torrent de la Bisbal fins al punt que dona davant del camí de la Bisbal a Santa Oliva, i això no perjudica els interessos d'Albinyana, es dona l'autorització. Es demana que els pous que s'obrin quedin ben tapats, perquè ningú no prengui mal.

2-5-1878. L'alcalde reuneix la Corporació i els informa que l'Ajuntament del Vendrell obre rases i sèquies al torrent de Tomoví i part del terme d'Albinyana, tractant de fer desaparèixer «toda el agua que por la superficie se ha visto siempre correr.» Com que aquestes grans obres privarien als veïns del terme de l'aigua «que hoy y siempre se ha utilizado para los usos domésticos y para abreviar los ganados, los cuales al mismo tiempo encuentran allí pasto en el verde césped que la humedad produce», l'alcalde n'havia manat la suspensió. Així ho explica a l'Ajuntament, que pren l'acord d'explicar els fets al governador civil de la província per tal que aquest confirmi la suspensió de les obres. Mentrestant, es veurà si l'Ajuntament del Vendrell té o no dret per privar als veïns «de esta localidad el uso que han venido haciendo desde tiempo inmemorial de las expresadas aguas.»

9-8-1879. S'explica que, després de l'ordre del batlle d'Albinyana, que fou obeït a l'instant pels treballadors, aquests, quan va girar cua, van tornar a treballar. Avui s'ha vist amb sorpresa que havien obert una rasa pel fons de la qual corria l'aigua, «sin que por la superficie apareciese ni una gota en una grande extensión.» L'Ajuntament acorda destruir l'obra feta pels del Vendrell, «y que se deje la cosa en el ser y estado que tenía antes, dándose conocimiento al señor Gobernador civil.»

6-3-1880. A nom de Fèlix Ginesta, del Vendrell, ha estat registrada una mina d'aigua amb el nom de «La Vendrellense» al torrent de la Bisbal. L'Ajuntament s'hi oposa, perquè, d'accedir a la concessió, «se agotarían las aguas del único manantial del común, llamado Pozo Comunal, que existe en el importante barrio de Las Pesas.» Es demana al governador que denegui al Sr. Ginesta l'autorització sol·licitada.

7-11-1897. L'Ajuntament del Vendrell prega s'ordini al Sr. Casimir Vidal (que, sigui dit de passada, era vendrellenc i propietari del molí d'en Perot i terres annexes) arrenqui els plàtans que té plantats sobre la mina que duu les aigües potables a la vila. L'Ajuntament d'Albinyana acorda donar-li un termini de dos mesos perquè arrenqui els arbres.

24-5-1898. Es nomena una comissió perquè tracti amb l'Ajuntament del Vendrell sobre la tala dels arbres plantats damunt la mina de Tomoví.

18-8-1901. Es cursa instància al governador civil sol·licitant la inscripció de l'aprofitament d'aigües del Neix i del manantial que brolla a la partida de Tomoví, propietat d'Isidre Totosaus Soler, ara del seu fill menor d'edat Isidre Totosaus Balcells. Això es fa en virtut del que disposa la Reial Ordre de 30-4 últim.

12-11-1911. Fa un mes s'ha acabat l'epidèmia de còlera que havia assolat la comarca. En aquesta data, diu el llibre d'Actes: «Se acuerda que el día 14 cte pase a la capital el Secretario a fin de sacar una copia certificada del Registro de Aguas del manantial 'Tomoví' en vista de que hacen algunos trabajos los vecinos del Vendrell, y mirar si son preferidos los derechos para los vecinos de este pueblo y en particular los del Barrio de Las Pesas...»

17-12-1911. Diu el llibre: «El Sr. Alcalde —que ho era llavors Josep Marlès i Gener, de les Peces— da cuenta que el día 28 del pasado mes previamente avisado al Sr. Alcalde de Vendrell en el Salón de Actos del Ayuntamiento de dicha Villa tuvo lugar una reunión para tratar de la manera y forma de no perjudicar a los vecinos del Barrio de Las Pesas en sus derechos en el aprovechamiento de las aguas del manantial 'Tomoví'. En dicha Comisión (sic) que fué solicitada por el exponente concurrieron los señores siguientes: D. Francisco Vidal Socias, Alcalde de Vendrell, D. Antonio Martorell Julivert, D. Francisco Guitart Jansá, D. Juan Romeu Nin, D. Ángel Miró Poblet, D. Esteban Font, Cura Párroco, vecinos de Vendrell; D. José Marlés Jané, D. Juan Miró Santó, D. José Cañellas Jané, D. José Sonet Casellas, D. Juan Rosell Casellas, D. Juan Miró Vidal y D. Juan Navarro Ventura,⁽⁵⁰⁾ vecinos estos de este pueblo. En la reunión el Alcalde de este pueblo y la Comisión de Concejales y vecinos indicado expuso a los individuos que formaban la Junta de Aguas del Vendrell la necesidad de que en las obras de conducción de aguas que en aquella fecha estaba efectuando dicha Junta, no se perjudicase al aprovechamiento de Las Pesas, y en tanto reconoció la

Junta de Vendrell los derechos que los vecinos de Las Pesas tienen a disfrutar del agua de 'Tomoví', en cuanto ofreció dicha Junta por boca del Alcalde D. Francisco Vidal y del Sr. Cura Párroco D. Esteban Font, que la canalización de las aguas se haría en forma que los vecinos de Las Pesas pudieran aprovecharla cómodamente, manifestando que a tal objeto tenía aquella Junta consignada una cantidad en el presupuesto de las obras, y como sea que además expresó la Junta que tenía intención de dejar resuelto el asunto dentro del breve término de un par de meses, la Comisión de este municipio se retiró en la confianza de que cumplirían los de Vendrell sus compromisos, que no quisieron empero suscribir.»

31-3-1912. S'acorda que el 2 d'abril vinent el governador civil parli amb els habitants de les Peces per tractar de l'aigua per al consum, ja que els del Vendrell han tancat l'accés al manantial «Tomoví», que era on aquells habitants, des de temps immemorial, anaven a buscar dita aigua.

12-4-1941. S'ha rebut un escrit de la Delegació dels Serveis Hidràulics (sic) del Pirineu Oriental, de Barcelona, on es dona a l'Ajuntament un termini de tres mesos per legalitzar els seus aprofitaments d'aigua a nom de l'Ajuntament. Com que ignoren de quin aprofitament es tracta, es pren l'acord que el secretari vagi a Barcelona a esbrinar-ho.

3-5-1941. El secretari ha fet la diligència i explica que la Delegació citada es refereix a l'escrit de l'Ajuntament de l'agost del 1901 pel qual es demanava la inscripció de les fonts del Neix i de Tomoví. Per tal de legalitzar aquest aprofitament s'ha de presentar abans de tres mesos un croquis, quantitat d'aigua que es necessita i, si és per a l'abastament de la població, certificació del nombre d'habitants.

8-8-1941. Copiem: «...sesión extraordinaria, con asamblea de vecinos afectados y mayores contribuyentes de Albiñana y Barrio 'Las Pesas'... se habló del asunto vibrante de la pretendida usurpación por parte del municipio del Vendrell de los derechos que únicamente corresponden a este Ayuntamiento de la posesión de las aguas del manantial 'Tomoví', de este término municipal, el que ha motivado la presente asamblea. Da cuenta de haberse recibido un edicto al cual se da lectura, anunciando el acto de información testifical en el expediente posesorio instado por el Ayuntamiento de Vendrell ante el Juzgado de 1ª Instancia de dicha localidad... Por el Secretario de la Corporación se da lectura a una referencia que obra en el libro de Actas correspondiente a una de 17-12-1911... Se acuerda por unanimidad: Empezar una firme

MEMORIA

SOBRE LOS TÍTULOS DE LAS AGUAS
DE LA

FONT DE TOMAVI

QUE ABASTECE LO COMÚ DE LA VILA DEL VENDRELL,
POR EL NOTARI

JAUME RAMON Y VIDALES

*Presentada al Magnífico Ajuntament de dita vila
en virtut de lo acordat per dita Corporació
en consistori del
dia 14 de Juny de 1894.*

VENDRELL

IMPRIMERIA RAMON ORENAR, CAMARA DEL TEATRE, 18
1897

Per encàrrec de l'Ajuntament del Vendrell, el 1897 l'historiador Jaume Ramon i Vidales presentà una Memòria, que fou publicada en quadern de 24 pàgines, sobre «los títulos de las aguas de la font de Tomavi».

y enérgica campaña de oposición al intento de inscripción posesoria...»
Era llavors alcalde Carles Juncosa Caselles, de cal Pau Magí.

14-8-1941. S'expliquen les gestions fetes amb relació al tema de les aigües i s'encomana l'estudi de la qüestió a N'Ignasi Janer Lagrifa, lletrat de Barcelona.

30-11-1945. S'ha rebut un escrit d'interdicte de l'Ajuntament del Vendrell pel qual demana que es deturin unes obres que es fan, per obtenir més aigua, al terreny conegut per «Camp d'aviació», propietat d'En Bertran y Güell, sota la raó social de Cía. Agrícola Industrial, S.A. Temen que aquesta captació pugui minvar el cabdal «que aquel Ayuntamiento posee en el manantial Tomoví, propiedad de dicho Ayuntamiento.» La Corporació desestima en principi les pretensions de l'Ajuntament veí i acorda elevar l'interdicte al Govern Civil.

18-6-1949. El senyor Pere Regull i Pagès, veí de Vilafranca, propietari d'una finca rústica a la partida de cal Cinto, d'unes 15 ha, denuncia que l'Ajuntament del Vendrell ha obert dos pous al torrent de l'Albornar i demana al Consistori d'Albinyana que mani suspendre les obres perquè poden perjudicar el cabdal d'aigua que ell té. L'Ajuntament del Vendrell és requerit pel d'Albinyana, i respon que aquests treballs s'han fet «con el fin de intentar el caudal del manantial 'Tomoví' que abastece de aguas a la población del Vendrell y sus respectivos barrios marítimos de Comarruga y San Salvador, previa la presentación de la documentación correspondiente ante la Jefatura de Aguas.» La petició del senyor Regull és desestimada.

6-5-1950. Alguns propietaris de finques rústiques tocant la riera de l'Albornar han presentat recurs davant la Confederació Hidrogràfica del Pirineu Oriental oposant-se a la legalització de la captació i conducció d'aigües subàlvies que en dita riera fa l'Ajuntament del Vendrell. L'Ajuntament acorda no oposar-se a aquesta legalització sempre i quan no es lesionin els interessos dels propietaris.

28-9-1952. Molts propietaris de finques rústiques de la partida «Tomoví» es queixen dels pous que fa l'Ajuntament del Vendrell, que fan minvar els seus cabdals d'aigua. Es designa una comissió perquè vagi a Barcelona a consultar a un advocat especialista en aigües.

2-8-1953. Es llegeix l'escrit fixat al tauló d'anuncis de l'Ajuntament, publicat també al Boletín Oficial de la Provincia de 31-7 passat, pel qual es convoca els qui puguin resultar perjudicats per l'expedient instat per l'Ajuntament del Vendrell per la inscripció de domini del manantial de Tomoví i aigües subàlvies de la riera de la Bisbal i torrent de l'Albornar. Donats els perjudicis que l'exclusiu domini sol·licitat sobre dites aigües pot irrogar als regnants de terres d'aquest terme i a l'abastament de les Peces i masies del Torrent, s'acorda per unanimitat oposar-se a l'esmentat expedient al·legant els drets preferents dels regants usuaris de les aigües.

13-8-1953. S'ha consultat el senyor Isart, de Tarragona, sobre l'expedient anterior.

FINAL

La història s'acaba aquí. Des de la darrera anotació han transcorregut 40 anys. Ara ja no hi ha problemes entre regants i moliners, perquè els molins són un munt de runes i els horts han estat edificats. L'aigua és encara molt cobdiciada, però, com per art màgica, se n'ha trobat arreu. El preuat element es gasta i es malgasta, entra i surt de milers de rentadores, omple banys i piscines, brolla per sortidors a les places urbanes, amb ell reguen carrers, avingudes i jardins...

Els nostres avis, que estalviaven l'aigua perquè coneixien el seu valor, contemplarien ara amb angúnia la plana de Tomoví, on, en lloc de la verda gespa, dels frondosos arbres i de la bucòlica i secular pau, hi veurien la degradació i les piles de deixalles.

NOTES

- (1) «Pomponii Melae, de CHOROGRAPHIA. Libri tres recognovit Carolus Frick, Editio stereotypa Editionis primae (MDLXVIII).» El text copiat és al llibre II, cap. VI, pp. 89-90 de l'original. Hi ha una antiga traducció al castellà, feta a Madrid el 1780, titulada «Compendio geographico i historico de el orbe antiguo i descripcion de el sitio de la Tierra, escripta por Pomponio Mela.»

- (2) En un número de la revista *Historia y Vida* dedicat a «Viajeros y exploradores» (Extra núm. 23, de 1981), en referir-se a viatges de l'època romana és esmentat aquest paràgraf de Pomponi Mela. L'autor, Josep Tomàs i Cabot, en citar Tolobís hi donava la indicació de «lloc no identificat». El signant d'aquest treball es permeté de donar la informació pertinent, lligant aquell Tolobís amb l'actual Tomoví; fou publicada al número de dita revista corresponent al mes de setembre de 1982.
- (3) *Diccionario geográfico-histórico de la España antigua Tarraconense, Bética y lusitana, con la correspondencia de sus regiones, ciudades, montes, ríos, caminos, puertos e islas a las conocidas en nuestros días*, por D. Miguel Cortés y López, académico de la Real de la Historia... En 3 vols. Madrid, 1836. El text copiat figura a la pàg. 423.
- (4) JOSÉ O'CALLAGHAN, S.I., «La toponimia en los papiros pontificios de Barcelona», a *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. XXXVII, any 1964.
- (5) *Cartulario de Sant Cugat del Vallés*, edit. per Mon. Josep Rius Serra, Barcelona, 1947; 3 vols. Document núm. 1.
- (6) C.S.C., doc. núm. 15.
- (7) C.S.C., doc. núm. 173.
- (8) C.S.C., doc. núm. 382.
- (9) C.S.C., doc. núm. 412.
- (10) C.S.C., doc. núm. 432.
- (11) C.S.C., doc. núm. 449.
- (12) C.S.C., doc. núm. 466.
- (13) C.S.C., doc. núm. 486.
- (14) MAS, Josep: *Notes històriques del bisbat de Barcelona*. Barcelona, 1909.
- (15) C.S.C., doc. núm. 523.
- (16) C.S.C., doc. núm. 524.
- (17) C.S.C., doc. núm. 545.
- (18) C.S.C., doc. núm. 553.
- (19) C.S.C., doc. núm. 580.
- (20) C.S.C., doc. núm. 586.
- (21) «El castell de l'Albornar», de Vicenç Carbonell i Joan Virella, al *Butlletí de l'Agrupació Excursionista Talaia*, gener de 1971.
- (22) C.S.C., doc. núm. 730.
- (23) C.S.C., doc. núm. 1.031.
- (24) C.S.C., doc. núm. 1.197.
- (25) C.S.C., doc. núm. 1.242.
- (26) C.S.C., doc. núm. 1.268.

- (27) C.S.C., doc. núm. 1.271. A «El perquè el Vendrell gaudeix de l'aigua de Tomoví», *Miscel·lània Penedesenca*, 1988, II, l'erudit Xavier Inglès i Bo fa un acurat estudi d'aquest document.
- (28) C.S.C., doc. núm. 1.277.
- (29) C.S.C., doc. núm. 1.320.
- (30) PONS GURI, J.M.: «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», al *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres*, Barcelona, volum XXX, 1963-64.
- (31) RAMON I VIDALES, JAUME: *Vendrell històric*, el Vendrell, 1933, pp. 46 a 48.
- (32) Arxiu Corona Aragó, *Monacales*, volum I, núm. 1.237, «Traslado del proceso seguido por el abad y la vila del Vendrell, año 1562». Consta de 200 folis, numerats i escrits per ambdues cares. Pàgines 13 a 26, i 62.
- (33) Rectoria d'Albinyana.
- (34) *El Baix Penedès*, de 3-4-1909.
- (35) Dels molins i de Tomoví, en fa una descripció elegiaca N. Bas i Socías, sota el títol «La Nari», a *Baix Penedès*, de 16-5-1925.
- (36) *Tomoví* escrivia continuament l'historiador vendrellenc Jaume Ramon i Vidales en els seus estudis.
- (37) L'autor del present treball havia participat també d'aquesta hipòtesi. Vegi's «Els noms d'Albinyana», a *Miscel·lània Penedesenca*, 1981.
- (38) Ens ha explicat aquest darrer extrem la gent vella de les Peces que visqué abans del 1912, i ho corrobora N. Bas i Socías a l'obra esmentada: «Tomoví dona de ses entranyes incesantment la sang vital al cos del Vendrell...», «...aquesta salzareda, assaonada per les aigües cristal·lines que surten aquí abundoses...»
- (39) *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, Joan Coromines; article *Toll*.
- (40) A *Vendrell històric*, pàg. 22.
- (41) A *Bisbal històrica*, Tarragona, 1958; pp. 106 i 107.
- (42) SABATÉ I PIQUÉ, GEMMA: «Algunes troballes arqueològiques als voltants de la vila del Vendrell», a *Miscel·lània Penedesenca*, 1987.
- (43) Transcrit més àmpliament per Xavier Inglès i Bo al treball citat. A més, es refereix a documents dels anys 1694 i 1741 sobre aquesta qüestió. Remarca aquest autor que sempre es parla que la propietat de l'ús de les aigües és dels particulars i no del comú.
- (44) *Lo Vendrellench*, d'11-8-1901, núm. 463, article «La qüestió de las Aguas del Riego».
- (45) *Lo Vendrellench*, de 25-8-1901, núm. 465; article de Jaume Ramon, «La propietat de las aguas».
- (46) D'aquest llibre de comptes, que abraça del 1774 al 1834, en parla l'erudit Jaume Ruat i Guixens a «Nova aportació de dades sobre la guerra del Francès al Vendrell, segons el llibre de comptes de l'aigua de Tomoví», a *Miscel·lània Penedesenca*, 1988, II.
- (47) Transcrit de l'arxiu parroquial del Vendrell, apareix el reglament complet a *El Vendrellense* de 17-10-1897, núm. 264.

- (48) Publicat a *El Vendrellense* del 24-10-1897, núm. 265.
- (49) *Memoria sobre los titots de las aguas de la Font de Tomaví que abasteix lo comú de la vila del Vendrell*, publicada per «Ramon Germans», al Vendrell, el 1897; 24 pp.
- (50) El grup d'albinyanencs eren, respectivament, de les cases dites can Mariès, can Peret del Ramon, cal Quadrell, ca l'Hereu del Quico Cuat, can Rossell, can Maginet i can Navarro, totes elles de les Peces i de les masies del Torrent.